

Գ Ր Ա Խ Օ Ս ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ՖԵՂԻՇԵԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ Վարդանի և Հայոց պատերազմի համար:
Թարգմանեց Հ. ՂԱԿԱՍԵԱՆՑ Թիֆլիս, 1891 թ.:

Այս գրքի մասին թէպէտ գրական քննութիւններ մեր պարբերական մամուլի մէջ ¹⁾, բայց մենք աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսք ևս նւիրել նրան, որի կարծուր նշանակութիւնն ամեն մի հաշ ըմբռնում է, ուրեմն և տաւրի տէտք է հետաքրքրէ բանասէրներին նորա աւելի կամ պակաս լաջողութիւնը:

Գրարարից մի ընտիր մատենագիր աշխարհաբար թարգմանելը ներկայումս աւելի դժւար է, քան եւրոպայի 30—40 տարի առաջ, չը նուրբ չով որ գրարարի գիտութիւնը անհամեմատ զարգացել է ապ ժամանակամիջոցում, տպած ևն զաւական թւով հետազօտութիւններ, ձեռնարկներ, բառարաններ, որոնք նպաստում են ապ լեզուն լաւ ուսումնասիրելու, ուրեմն և լաւ հասկանալու և թարգմանելու: Բանը նորանումն է, որ առաջ գրարարի ուսումնասիրութիւնը գիտական ճիշդ հիմքի վերայ դրած

չէր, ճիշդ որոշած չէին բառերի սկզբնական նշանակութիւնները, բայցապարած չէին լեզւի դրութիւնն ու լատկութիւնները իւրաքանչիւր դարում և առանձին իւրաքանչիւր մատենագրի մէջ. գիտական քննութեան չէր ենթարկւած լեզուն իւր բազմատեսակ երևոթներով, մատենագիրն իւր բովանդակութեան, լեզւի ու ոճի կողմից. ամեն մի խօսք անսխալ էր համարւում, ամեն մի լեզուային երևոթ, որպէսզամ, որ պէտք էր ընդունել և գործածել: Այս գրութեան մէջ սահմանափակ էր գրարար լեզուն տաւանասիրողի հորիզոնը, և վերի վերոջ և կիսակատար՝ ապ լեզւի հասկացողութիւնը: Այն ժամանակ գիրքին էր թարգմանել, որովհետեւ բաւականում էին թարգմանութիւնն առաքուստ նման և համապատասխան անելու բնագրին, իսկ թէ ներքուստ ինչպիսի մեծ տարբերութիւններ կային երկուսի մէջ՝ ապ աշխարհամանիւր կարող էր հասկանալ և ոչ ընթերցողը, որովհետեւ գրարարի ուսումնասիրութիւնը լեզւի

¹⁾ «Մարտ» 1891 թ. նոյեմբեր, «Նոր» Դար» 1891 թ. № 36

արտաքին ձեռքից առաջ չէր դնացել, ալն էլ սահմանափակ, երկիւղած բարեպաշտութեամբ — անխտիր, առանց քննութեան իւրացնելով եղածը և գործածելով:

Ալժմ գրաբարի ուսումնասիրութիւնը շատ աւելի առաջ է դնացել, քննական ուղին, որ ամեն լաւագոյն գիտութեան պարմանն է՝ մտել է արդիւնդ մէջ. համեմատական լեզուագիտութիւնն ու բանասիրութիւնը մի կողմից, մատենագիտութիւնը լուրջ ու գիտական ոճով ուսումնասիրութիւնը միւս կողմից՝ շատ նոր երեւոյթներ բաց արին արդիւնդ մէջ. շատ բան, որ առաջ չէր նկատուում՝ սկսաւ հետզհետէ հրկան գալ, ընդհանրապէս՝ շատ նշանաւոր երեւոյթներ, որ կոթողի նման հաստատ և անխախտ էին համարուում՝ կործանւեցան: Ընդարձակէց մեր հայեացքը արդիւնդ վերաւ. մենք համոզւեցանք, որ մինչև այժմ շատ թերի էր մեր գիտութիւնն ու հասկացողութիւնը, և թէ արդի լեզուն կատարելագոյն գիտնալու և հասկանալու համար հարկաւոր է նոր ինտուէ սկսել սովորել:

Մենք այժմ ալն գրութեան ենք, որ կարող ենք ասել՝ «պարս գիտեմ գի ոչինչ գիտեմ»: Ուստի այժմ անհամեմատ դժուար է գրաբարից թարգմանել, քան առաջ. առաջ չէին էլ տարակրօտ, թէ իրանց հասկացածից տարբեր բան կարելի է հասկանալ մի խօսքից. այժմ հասկանում ենք, թէ ինչ-որ ուրիշ բան է պարունակում, այդ խօսքի տակ և ձը գտում ենք հասկանալու:

Այս կարճատև անկարել գրաբարի ուսումնասիրութեան հին և նոր

գրութեան վերաջ կարևոր էր պ. Ղաւկասեանցի թարգմանութեան պարզ և սղիղ գնահատութեան համար: Այս թարգմանութիւնը եթէ 30 տարի առաջ գտնուէր, լինէր՝ շատ լաջող պիտի համարէր, որովհետև աւելի քան համապատասխանում է լեզուի գիտութեան ալն ժամանակաւ գրութեան, իսկ ներկայումս՝ հազիւ մասնով ասկից գուրս եկած՝ նա հին է, չէ համապատասխանում ալն պարմաներին, որ մենք իրաւունք ունինք պահանջել Նդիշէի ալժման թարգմանութիւնից, մէկ խօսքով՝ գոհացելի չէ. Յիրաւի թարգմանիչը, մի քանի պարսկերէն բառեր և զենդական կրօնի վերաբերեալ տեղեր պարզաբանելու համար օգտուել է գիտական տղերքներին, մասնաւորապէս հանգուցեալ Բ. Պատկանեանի «Հայոց բաւարանի նիւթերից», բայց այս ամենաքիչն է միայն արել թարգմանիչը: Ամենագլխաւորները — ուսումնասիրել հայերէն բազմաթիւ բառերի նշանակութեան և, դարձում, ուսումնասիրել մատենագիրը մտերմաւորապէս և պարզ լմբունել նորա իմաստն — դժբաղդարար թալ չէ արել նա, և այս պատճառով շատ անգամ անտեղի, անիմաստ, հակասական մինչև իսկ անհասկանալի խօսքեր են պատահում այս թարգմանութեան մէջ:

Իբրև ապացոյց մեր ասածին քննենք գրքի հէնց սկզբից մի քանի կտորներ (երես 9).

Բնագիր. «Նդիշէի պատմութիւն վասն Վարդանաւ և Հայոց պատերազմին»:

Թարգմանութիւն. «Նդիշէի պատմ-

մուկիւնը վարդանի և Հայոց պատերազմի համար:

Մէկի կտմ մի բանի համար պատմութիւն գրել՝ նշանակում է գրել պատմութիւնը աղ անձի կամ առարկայի օգտին, նպատակ ունենալ, որ պատմութիւնը աղ անձը կարգաւ, կամ որ ինքն իւր պատմութեամբ հառնի աղ բանին: Նշելն պատմութիւնը գրել է Մամիկոնեան Դաւիթ և Բէյի համար, բայց ոչ միւսած վարդանի. նա գրել է Վարդանի և Հայոց պատերազմի մասին:

Բնագիր. «Բանն զոր պատմութիւնը՝ արարի, ու քաջ»:

Թարգմ. «Ինչ որ պատմութիւնը՝ կատարեցի, ու քաջ»:

Ըստ երևութիւն ճիշտ, մինչև իսկ լաւ թարգմանութիւն է, բայց իրապէս շատ և շատ թու ու պակասաւոր: Բան բառը և. գարում երբէք չէ նշանակում բան ազգային նշանակութեամբ—ինչ բան որ պատմութիւնը, ինչ որ պատմութիւնը, Բան ինչ լիզւում նշանակում է բանակաճութիւն և բառերով արտապատկած միտք, մի խօսքից սկսեալ մինչև մի ամբողջ շարադրութիւն:

Ուրիշ տեղեր թարգմանելը ուղիւ է հասկացել ալ բառը, իսկ ալտեղ մոլորել է աշխարհագրի և գրաբարի («բանն զոր») և («ալն բանը որ») դարձածքներն արտաքին նմանութեան օգտնառով: Բայց բառակոն է վիշել «Ջրանն առաջին (զոր) արարի վասն ամենայնի» նախադասութիւնը (Գարծք. Ա. 1)—առաջին շարադրութիւնը (ալինքն Ղապտաւ Աւետարանը) ևս գրեցի ալն ամենանի մտնին—համոզելու համար, որ

ներկալ դէպքում ևս բան պէտք է վերցնել իւր սկզբնական նշանակութեամբ, որ միակ ուղիղն է:

Քաջ բառը թարգմանութեան մէջ տարբինակ է: Ընթերցողը կարծում է, թէ Նշելն ուրիշ որ և է կոչում չէ գտել Մամիկոնեան Դաւիթ և Բէյի, հոգեորական մի անձի համար, բայց քաջ բառից, որ մարմնի ուժ և սրտի անվերելակիւն է նշանակում, որոնք լարմար չեն հոգեորական անձին տրտղոս լինելու, ալն էլ ճարտասան Նշելին բերանաւ: Քաջ բառը գրաբարում, բայց ազգային նշանակութիւնից՝ ունի և մի ուրիշ նշանակութիւն—գիւցաղնական ծագում ունեցող, ուրիշ Անշուշա ալն նշանակութիւնը հարկաւոր է վերցնել վերոյիշեալ խօսքում և ալն ժամանակ կը տեսնենք, որ հանճարիկ մատենագիրը քաղաքավարութեամբ աղնարկում է Դաւիթ երէցի իշխանական (Մամիկոնեան) ծագումին: Ուրեմն մեր բերած հետաւածը պէտք է մօտաւորապէս թարգմանած լինէր ալապէս:

Նա պատրաստեցի ալն շաքագրութիւնը, որ դա ինձ պատմութիւնը, ու աղն և ալտն (կտմ իշխանաղն):

Բնագիր. «Արամ բազում քաջաքինացան քան զստկաւս»:

Թարգմ. «Արի մէջ շատ շատ եւ և ու քինացան»:

«Շատ շատն» առելու համար Նշելն կը գործածէ՝ բազումք (ալ), կարի բազումք, լալալք, լաբազումք և ալն, և վերջապէս՝ չէր տոբ բազումք առաքինացան քան զստկաւս, ալ գտնէ՝ բազումք առաքին-

ճացան քան (թէ) սակաւք: Աստեղ ուրեմն մատենագիրն ուրիշ բան է ուղում ասել. կամ ասն, թէ շատերը (Հայաստանի հաստացեալ ժողովուրդը) քչերից (ուրացեալներից) առաքինի հանդիսացան, ուրեմն՝ մի-ծամասնութիւնը փոքրամասնութիւնից առաքինի դուրս եկաւ—կամ թէ՛ ստեղծաբ բառի տակ հասկանալով ասն ստեղծութիւն նահատակներին, որոնք հաստաքի համար միոնեւելով կատարեալ լաղթանակ են տանում՝ մատենագիրն ուղում է ասել, թէ արդարի ստեղծատրոններից ասելի առաքինացաւ մեծ բազմութիւն, ուրեմն՝ թէ Հալոց պատերազմում բազմութիւն մարդիկ ասելի առաքինի հանդիսացան քան ստեղծութիւն ընտիր նահատակները: Գուցէ ապա խօսքն ուրիշ տեսակ էլ բացատրւի. լամենան դէպս ասն չէ նշանակում, ինչպէս որ թարգմանել է պ. Ղոկասեանցը:

Բնագիր. «Նշանագրեցի լալսմ եւթն լեղտեակիրս»:

Թարգմ. «Նշանագրեցի ապա եօթն գլխութեան ժեշտ»:

Նշանագիրը դրաբարում լակ նշանակում է գիր, ուրեմն նշանագրել ակտք է նշանակել գրել և ոչ նշանագրել, սրովհետեւ ապա վերջին բառն աշխտարարաւ սուրիշ նշանակութիւն ունի—պղծմանակտն նշաններով նշանակել:

Բնագիր. «Ձիրացն պատա. հումն լիլտանէն արեւելից»:

Թարգմ. «Արեւելեան իշխանից պատահած գործերը»:

Արեւելեան իշխան խիտ թալ է. արեւելեան իշխան կարող է նշանակել կամ արեւելքի իշխան կամ Ա-

րեւելքում իշխանութիւն ունեցող. երկու դէպքում ևս կարող էին շատ արեւելեան իշխաններ լինել. մատենագիրն ասում է՝ Արեւելքի իշխան, ակսինքն Արեւելքի վերաջ իշխող, որի հարկէ շատ ասելի ուղիղ է և լարմարում է աշխարհաստան Յաղկիտ արքայից-արքային, որի առաջ դրում էր նոյն լակ Բիւզանդիոնը:

Աստեղ ևս թարգմանիչն հետեւ է սովորական ձևին—գրաբարի լատկացուցիչն աշխարհարարում անակա-նով է արտապատել, որ ուրիշ տեղ թէպէտ կարելի է, լալց արտեղ ալ-լալում է մատենագիր միտքը:

«Պատահած գործերը» թարգմանելով մինք մատենագիրն հակասութեան մէջ կը ձգենք. միթէ միայն երկրորդ գլխում է նա պատմում Արեւելքի իշխանից պատահած դէպքերը. ապա հինգերորդ գլխում պատմած «արեւելցաց լարձակումը», եօթներորդում նկարագրած «լուռլու-թեան գործերի շարունակութիւնը», վեցերորդի վերջում թագաւորի հաստարակած ներումը—միթէ սոքա ևս նախ իշխանից պատահած գործեր չեն: Պատահումն բառը թարգմանիչը վերցրել է ալթման նշանակութեամբ, մինչդեռ գրաբարում նա խիտ ասումնալիակ նշանակութիւն ունի—լանկարծակաւութեան և միա-նապոթեան գաղափար պարանա-կելով, Վերդիշեալ խօսքն ուրեմն պէտք էր թարգմանել գոնէ ակադէս.

Գործի սկզբն աւորութիւնը Արեւելքի իշխանի կողմից:

Յաջորդ երեսում (10) ալքի է ընկնում մանաւանդ մի նախադասու-թիւն, որ օրալ թարգմանած լինե-

լով կորցւում է ոչ միայն ամբողջ պարբերութեան, բայց և գրեթէ ամբողջ ընծալականի իմաստը թարգմանութեան մէջ. որովհետեւ այդ նախադասութիւնը, որ ծառայում է իբրեւ կապ նախընթաց և հետագայ խօսքերի մէջ՝ խզւում է, որով և խանգարում է իմաստի տրամաբանական հետեւողականութիւնը:

Բնագիրն ունի. «Այլ դու, ով մեծ ի գիտութեանն Աստուծոյ, առ ինչ արդեւք հրամայեցես, քան եթէ հրամայեցեսցիս լաւագոյնացըն: Որպէս երեւի ինձ... երկնաւոր սիրող է ի քեզ այս նշանակ, և ոչ երկրաւոր փառասիրութեան»:

Մատենադիրն հարցնում է Գալիթ երեցին, թէ դու որ մեծ ես աստուածային գիտութեան մէջ՝ ինչո՞ւ համար արդեօք ինձ հրամայեցիր այս գիրքը շարադրել, քանի որ ինքդ ասչքան հմուտ ես, որ կարող ես հրամաններ ընդունել՝ լաւագոյն երկուսիրութիւններ տնկելու¹⁾: Իւր տաճ հարցմունքին պատասխանում է ինքը մատենադիրը. — «Ես նշան է քո մէջ եղած իրկնային սիրուն և ոչ թէ երկրաւոր փառասիրութեան: Որից փառոյ սիրող մեծ նշանակութիւնը բացատրելով մատենագիրն լալանում է թէ

1) Բնագրի այս հատածը քերականօրէն պարզ չէ. բայց վերը բերւած աղտոթարգմանութեանց նա կարող է և այսպէս կոտորակել. ինչո՞ւ համար արդեօք ինձ հրամայեցիր, եթէ ոչ որովհետեւ դու հրաման ես ստացել լաւագոյնների մասին, (այսինքն սիրելու ընկերին, խոնարհ լինելու և այլն): Եւ ինձ երեսմ է, որ ես, յերաւի, նշան է երկնային սիրուն, որ զտնւում է քո մէջ, և ոչ թէ երկրաւոր փառասիրութեան:

այլ երկնային սիրոյ քաջախելով ինքը ժողովում է իւր տկարութիւնը և լռեմէն է տունում բարած պատկերը: Այս հատածը պ. Ղուկասեան թարգմանել է.

«Բայց դու ով մեծդ Աստուծային գիտութեան մէջ. ի՞նչ պատու է արդեօք, որ տալիս ես ինձ կատարելու տեղուշտ լաւագոյն պատու էր (?)» Եւ ինչպէս երեսմ է ինձ... ոչ թէ երկրաւոր փառասիրութիւն, այլ երկնաւոր սիրող նշան է այս քեզանում»:

Հարկ չը կալ բացատրելու, որ թարգմանութեան մէջ նոսրագրաւոր հատածը չէ կաղւած լաւորդ ժախն հետ. «երկնաւոր սէրը» մէջ է ընկնում լանդտորտասից, շինովի կերպով, մինչդեռ բնագրի մէջ նա բնականաբար գալիս է. Բնագիրը գեղեցիկ իմաստ է պարունակում, որի մէջ միտք մաքի հետ շղթաւած են բնական կերպով, իսկ թարգմանութեան մէջ մաքերը կաղւած չեն և ամբողջ հատածն անճշտակ և անիմաստ է դալա գալիս:

Այսպիսի անճշտութիւններ պատահում են շատ տեղերում: Մենք կը բաւականանանք մէջ բերելով մի երկու հատ ես, որանք խոնդարում կամ անհասկանալի են դարձնում իմաստը:

Եղիշէն գրում է. «Հաճոյ թւէր քանն աւաջի թագաւորին և ամենալն մեծամեծացն, մաւաւանդ որ էին աւաջահալք օրինացն, խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ լաղթէր խրատն» (Երես 24):

Պր. Ղուկասեանց թարգմանել է. «Շատ հաւանեցին այս խոսքը թէ թագաւորը թէ ամենալն մեծամեծ»:

ները, մանաւանդ ներկայ եղող կրօնականները. մէջները խորհուրդ արին՝ և այս խրատը չաղթեց՝։ Նրկու խոշոր սխալ կա՛յ այս խօսքում. նախ՝ առաջակալք օրինացն չէ նշանակում ներկայ եղող կրօնականները (և քերականօրէն ևս չէ կարող նշանակել)։ ալ կրօնի առաջնորդները, այսինքն մոգ-պետները։

Իսկ երկրորդ սխալը, որ առաջ է եկել խրատ բառն աշխարհաբարի նշանակութեամբ հասկանալուց՝ բռնաբարութիւն աղաւաղում է միտքը և անհասկանալի է վարձնում լսողացոյ դէպքերը։

Խրատ բառը ընտիր մատենագիր-ներին մէջ մեծ մասամբ նշանակում է պատիժ, հարւած, չարչարանք, և այս նշանակութեամբ գործ է ածել և Նղիշէն։

Թագաւորն ու մեծամեծները խորհուրդ են անում, թէ ինչպէս իրազարժեն մագերի առաջարկութիւնը, այսինքն կրակառաւաթեան վարձնեն քրիստոնեաներին, և վճաւ են խոստւած թիւն գարծ (որովհետեւ միւս բարբ միջոցներն արդէն սխալ են էին տարադիւն կերպով)։ Նւերաւի այս վճախ անմիջապէս լիտս՝ սկսում են չարչարանքները, որոնց նկարագրական ներկած են Նղիշէի չաջարկ երեսները. Ուրեմն վերադիւնալ հաւատածը պէտք է թարգմանէր. «Այս խօսքին հաւանեցան թագաւորն ու բարբ մեծամեծները, մանաւանդ նոցա կրօնի առաջնորդները։ Խորհուրդ անելով աւելի լաւ մարդացան թագաւորն ու մեծամեծներն ու պատ-ախ թնեբը։

Դենշապուհն Հալատան գալով, տեսն է Նղիշէն, «զազատւած թիւն եկեղեցւոյ արկանէր թառաւած թիւն» (երես 29), որ պարկասեանցի բառացի թարգմանել է «եկեղեցւոյ ազատութիւնը ծառայութեան տակ դրաւ» (երես 33)։ Չենք կարծում, որ կարգացողը դորանից հասկանալ, թէ իսկապէս ինչ է արել Դենշապուհն, թարգմանելը Նղիշէի գործածած ազատութիւն և ծառայութիւն բառերը պարզ է անմիջապէս, սակայն զգաւ փոխել են իրանց նշանակութիւնը. Ն. դարում ազատ (խրաւարանական տեսակետից) կոչւում էր աղեւական դասակարգը, որ ազատ էր հարկից, իսկ ծառաւ հասարակ ժողովուրդը, որ հարկ էր վճարում։ Ուրեմն լինալ հաւատածը նշանակում է, թէ Դենշապուհն հարկ դրեց եկեղեցւոյ (եկեղեցական պաշտօնեաների և կալածների) վերալ, որ առաջ ազատ էր հարկից. Մենք ասում կը հասկանանք՝ որ տեսնան պէտք է ուսգրգէր ամբողջ ժողովուրդը. Հենց նախարարները Յաղկերախ ասալ հուլիւն են այս մեծ արտօնութեան բաժարարումը. «Նա և ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոսը, ըստ կարգի նախնեացն մերոց ի օղբաւն, և վուրն գ հարկ տւելիր» (երես 63)։

Պարտից նախակը Նղիշէի մէջ սկսում է այս բառերով.

«Միհրն երեսն վղուրկ, հրաման տաւ Նրան և Անկրան, Հալաց մեծաց աղջոյն շառ» (եր. 31)։ որ թարգմանելը ազատ-առ-առաւ բառակազմեցն է արտադրւով. բալղ պարզ է, որ գործա դնէ ասալին հինգ

բաւր — ծալիւ ի ծալս հին պարակերէն լիզում — հասկանալի չին լինիլ ալում հալ ընթերցողներին։ Նշելէն եթէ զործածել է ուղ և դորա նման սւրիշ պարակերէն պաշտօնական խօսքեր՝ նորա ժամանակակիցները կը հասկանալին ուղ, ինչպէս մենք ալում հասկանում ենք՝ երբ հալերէն լիզում կաղում ենք — ֆինանսների միւնիստր, դեներալ-մալօր և այլն — Յիշատի խօսքը, որ Միհրներսէի տիրոջն է՝ հալոց պատասխանում ճիշդ թարգմանութեամբ դրած է «Միհրներսէի մեծի (պզուրկ) հաղարապետի (հրամանատար, կամ հրամատար) Արեւոյ և Անարեւոյ»։

Նշելէն ասում է, թէ Յաղիւտ հրովարտակիւ Հալոց նախարարներին Պարսկաստան իւր մօտ կանչեց, բերում է 10 նախարարի տնուն և լետոյ շարունակում է։

«Ձալս նախարարքս լականէ լաւ տանէ կոչեցին ի դուռն, և կէսքն առ նմա ի սկ էին ի կարաւանին, և ալլքն ի կողմանց հիւսիսոյ ի լուսնաց պահակին. թողեալ էր դամաւն ի նախարարացն. արդէն լալարին Հտոց»։ (Եր. 58—9)։

Թարգմանիչը գրում է. «Այս նախարարներին ահա անուն անուն կանչեցին թագաւորի դուռն։ Սոցանից ոմանք հէնց աչն տեղ էին՝ զօրքի մէջ. ոմանք էլ հիւսիսակն կողմերում Հոնաց պահակի մէջ էին, իսկ միւսները թողնած էին Հալոց աշխարհում» (Երես 57)։

Թողնելով աչտեղ մանր անձկութիւնները՝ մի քանի անհիթեթութեան ենք հանդիպում. դուրս է դալիս նախ, որ Յաղիւտ հրովարտա-

կով իւր մօտ է կանչում արդէն իսկ իւր մօտ եղած մի քանի նախարարներին. երկրորդ, (ինչպէս գրած է շարունակութեան մէջ) «ոմեն մէկն իւր տեղից», ալինքն սրը Հոնաց աշխարհից, որ Յաղիւտի մօտից, սրն էլ Հալաստանից՝ դնում են Յաղիւտի մօտ՝ «Յովսէփ մեծ կալիսկոպոսի ձեռքով մրենոյն ուխտի վերաջ հաստատւած»։ Երրորդ՝ նախարարների թիւը, զոնէ հոցանը, որոնք Հալաստանում էին մնացել խիստ նւազում է 2—3 մարդի չափ և այլն։ Պարզ է, Յաղիւտ ալ տաւ նախարարները կանչում է Հալաստանից — սոքա էին աչն «ոմենք», որոնցից թողել էին հալերնիքում, և որոնց լականէ անւանէ ճանաչում էր թագաւորը. իսկ միւս հալ նախարարներից կէսն արդէն իսկ գտնւում էին Պարսկաստանում, ուրեմն կանչել հարկ չը կար, մի մասն էլ գտնւում էր Հոնաց պահակում։

Նշելէն պատմում է, թէ ինչպէս մոգպետը Հալաստանում Ղանոջ երէցից փառաւոր ծեծ ուտելուց փտոյ Վասակին դանդաղատում է եղածի վերաջ և հալերին կրակապաշտ դարձնելուց լուսահատւած՝ ասում է ի միջի ալլոց.

«Ձի թէ էին զօրք աշխարհիս մոգք՝ ոչ ինչ խնայէին սոքա ի նոսա սատակմամբ» (Եր. 83), որ պ. Ղուկասեան թարգմանել է՝

«Նիթէ մեր աշխարհի զօրքերն տնդամ մոգեր դառնալին, սոքա — (ալինքն հալերը) չէին խնայիլ հոցա էլ սատակեցնելու» (Եր. 77)։ Գտնում է զալիս, որ մոգպետը մի շատ անմիտ բան է ասում. վերաւի հալերն

ինչեւ պիտի խնայէ ի նկատման մոգերին, եթէ պարտից զօրքերն անգամ մոգեր դառնալին. կարելի է կարծել, թէ անելի մեծ ախարժակով կը կոտորէին, որովհետեւ մի հարաժով թէ մոգ և թէ զինուոր սպանած կը լինէին: Թարգմանչը սխալեւ է մոգ բառից, կարծելով թէ գա զործ է անում միայն կրօնի պաշտօնակաների համար միայն, և աշխարհի բառի « լողը աշխարհարարի նշանակութեամբ է վերցրել, որից դուրս է եկել լիշեալ անտեղութիւնը: Մինչդեռ մոգպետի խօսքը պարզ է. եթէ ահա աշխարհի (աշխինքն Հայաստանի, որտեղ ինքը գտնուում էր խօսելիս) զօրքերն անգամ մոգ (կրակադաշտ) լինէին՝ սոքա (հայերը կամ հոգևորականները) նոցա էլ չէին խնայի ու կը կոտորէին: Մոգպետը չաղտնում է իւր կարծիքը, թէ հայերը անքան քննադատեալ են քրիստոնէութեան մէջ, որ մինչև իսկ իւրանց պաշպանող զօրքերին էլ կը կոտորէին, եթէ սոքա հաւատաւորիս լինէին. ուր մնաց թէ Պալականտանից եկած օտարացեղ զօրքերին և մոգերին:

Նոյն մոգպետը լանդիմանում է վասակին, որ սոս գիտնալով հանդերձ հայերի քննադատութիւնը՝ չէ զգուշացրել թագաւորին և պարտադանց է գտնել. լետոյ ասում է «Ձիւս ժամս իմաստուն էիր՝ և ես գիտէի. զպս ոչ իմաստութեամբ զործեցիր: Ապա թէ ոչ, չալտ է եթէ և դու ի նոցա բանի ես» (երես 88), որ աշխարհարար թարգմանած է ասպէս. «Ուրիշ ժամանակ միշտ իմաստուն էիր, զիտեմ, բայց այս գործն իմաստութեամբ չը գործեցիր: Յալտ-

նի է, որ դու էլ նոցա հետ խօսք մէկ ես արել» (երես 81): Մոգպետի խօսքն անկապ և անիմաստ է դուրս գալիս, որովհետեւ ամենևին պարզ չէ, թէ որտեղից նա մակարերում է վասակի դաւաճանութիւնը պարտից գէմ. նա առաջ մեղադրում է վասակին, որ անխելք է վարել, զգուշութիւն զործ չէ դրել. և լետոյ լանկարծ՝ ուրտազանցութիւն, Բնադրի մէջ՝ մեղալետը շատ խելացի երկսպարաւորութիւն է անում. — կամ, ասում է, դու անխելք ես, կամ («ապա թէ ոչ», որ չէ թարգմանել պ. Ղուկասեանցը) ուրտադրուած ես:

Յազկերտ, նախարարներին կեղծ ուրացութեան վերաւ ուրախացած՝ նոցա Հայաստան է ուղարկում, որ աշխարհ-կրակապաշտ գարձնեն, «քաղում ալլուծի գումարէր ընդ նոսա, և ի մոգոցն ոչ սակաւս, անելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս չէր ընդ նոսա» (երես 71): Պր. Ղուկասեան ալտեղը թարգմանել է. «շատ ալլուծի գումարեց, բազմաթիւ մոգեր և եօթն հարիւրից աւելի ուսուցելէն որից հետն երը» (երես 67): Դուրս է գալիս, որ բացի մոգերից պարսիկները կրօնի ուրիշ ուսուցիչներ էլ են ունեցել, որոնցից 700 հոգի էլ Հայաստան են ուղարկել: Բայց մատենագիրը բոլորովին ուրիշ բան է ասում — «բազմաթիւ հեծելազոր գումարեց նոցա հետ, նոյնպէս և ոչ սակաւ մոգեր, անելի քան եօթն հարիւր մարդ, ուղարկեց նոցա հետ իրրեւ ուսուցիչ, ուրեմն ալ 700 մարդը նոյն մոգերն էին, որոնք գալիս էին Հայաստան՝ մոգական կրօնը սովորեցնելու:

Օրինակներ կարելի էր գեւ շատ բերել. բայց այսքանն էլ, կարծենք, բաւական է ապացուցանելու հոմար, թէ գրաբարի և մատենագրի ոչ լիովին ուսումնասիրութեան պատճառով, որչափ որ ակժմ կարելի է — թարգմանութեան մէջ չաճախ պատահում են անորոշմարան, անհասկանալի և հակասական մտքեր:

Դառնաճք սուրիշ կէտի, թէ սրչափ չաջող է թարգմանած գիրքն ընդհանրապէս, մի կողմ թողնելով վերոյիշեալ և նոցա նման անճշդութիւններ ու սխալները. արդեօք սճի կողմից թարգմանութիւնն համապատասխանում է ընադրին, արտապահում է նորա զեղեցկութիւնը, կտրուր, նրբութիւնը:

Այս հարցմունքին պատասխանելն աւելի դժար է, քան անճիշդ թարգմանութեան օրինակներ բերելը: Մի կողմից չափնի է գրաբարի անհամեմատ հարստութիւնը և սճը զեղեցկացնելու և նրբացնելու բազմաթիւ միջոցները, որոնցից ակժման գրականական ընդուն բոլորովին կամ մատամբ գուրկ է. սւտի և անկարելի է աշխարհարար թարգմանս Սիւնից պահանջել այն ուժը, նրբութիւնն ու զեղեցկութիւնը, որ ունի գրաբար, այն էլ Նղիշէի նման ճարտարախօս մատենագրի ընադիրը, ու էլ որ լինի թարգմանիչը: Միւս կողմից՝ որովհետեւ թարգմանիչը նպատակ է սննցել «ընթերցող հասարակութեան և ուսանող դասին»՝ բաւականութիւն տալ և ոչ գիտնականներին՝ ուստի ընադրին աւելի մօտ թարգմանութիւնը թէև կարող էր մասամբ արտապահուլ նորա նրբութիւնները՝ բայց

թարգմանութեան ընդուն աւելի ևս կը ծանրանար և դժարամտուելի կը լինէր ընթերցող հասարակութեան: Վերջապէս պէտք է ինկատի ունենալ և անհատական ճաշակը, սրի գոյութիւնը և իրատունքը չէ՝ կարելի ուրանալ. իսկ անհատական ճաշակը բաց է անուս կամակարանութեան գուտը, որ և ուրեմն անխռապելի երևոյթ է ամեն մի թարգմանութեան մէջ: Այս պատճառով թէև կարելի է մեր քննած գրքից հարկւրաւոր օրինակներ բերել, որոնք թարգմանութիւնն ստոր է ընադրից զեղեցկութեամբ, նրբութեամբ և կտրովով՝ բայց ամեն անգամ չենք կարող մեղադրել թարգմանչին: Միայն իրատունք ունենք մեղադրելու նրան, որ նա շատ անգամ, առանց հարկի, հեռացել է ընադրից, աւելցրել է բառեր ու նախադասութիւններ, որոնք ոչ միայն չեն ծառայում իմաստը պարզելու, այլ ընդհակառակը հակասում են հեղինակի ոճին և մտադրութեան, չաճախ դուր է թողել խօսքեր, որոնք երբեմն շատ կարեւոր են:

Աստիտի օրինակներ բաւականաչափ մէջ է բերել պ. Մ. Ղազարեան «Մուրճ»-ի անցեալ տարւոյ նոյնութիւնի գրքում. մեր կողմից աւելացնում ենք նոցա վերաջ մի քանի հատ ևս:

«Գ արծը գլուխ բերել սւ ժամանակը վեցերորդ ամիսը որոշեցին» (երես 68):

Նօտրագրւած բառերը թարգմանչի աւելցրածներն են, և շատ կատակածելի է նոցա ճշդութիւնը. աւելի հաւանական է կարծել, թէ պարսկերէնը վեցերորդ ամիսը որոշել են

գործն օկսկուս համար, որ մի տարւոյն մէջ պիտի վերջանար («ի նաւասարդէ մինչև ի նաւասարդ»), Ապաղիսի կասկածելի, մինչև իսկ օխալ լսելուած ընագրի մէջ անելն անկարելի է:

«Ամբաստանութիւն վեր կացրեց մեր աշխարհի հաղարապետի՝ Վահան Ամատունի դէմ» (Եր. 33):

«Ապատամբեց Աղուանից Վաչէ թողաւորն ես» (Երես 251):

Ենթադրենք, որ այդ հաղարապետը Վահան Ամատունին էր և այդ թողաւորը՝ Վաչէն. բայց թարգմանելն այդ անուանները պէտք է դնէր ծանօթութեան մէջ և ոչ ընագրի. Եղիշէն այդ անունն չէ տալիս և թարգմանիչն իրաւունք չունի նորան ասել տալ՝ ինչ որ նա չէ կամեցել ասել: «Երբ տեսան որ աշուղամենաշիւ չը կարողացան ձանձրացնել մեզ» (Երես 34): Եղիշէն առաջին դէմքն գործածում է միայն ինքն իւր մասին և ոչ հալ ժողովրդի կամ նախարարների կողմից: Թարգմանչի աւելցրած մեզ բառն ուրեմն սխալ է կամ հեղինակի ոճի տեսակէտից կամ իմաստով:

«Իմացած լինիք, որ այս ամեն ասածներս կը կատարեմ» (Եր. 63): Բոլորովին անելուդ լսելուած:

«Թէպէտ մենք հրաման չունենք բամբասելու մեր իշխանին»: Նոյնպէս զուր և սխալ անելադրութիւն: Մեր բառը չէր կարող գործածել Եղիշէն, որովհետեւ այդ իշխանը (Յազկերտ) Եղիշէի իշխանը չէր, և արդէն մեռած էր, երբ նա դրում էր իւր պատմութիւնը Բնագիրն ունի «ղիշխանն» — աչն ի շխան ին, — որ անհամեմատ

լաւ է քան մեր իշխանին: Մենք կարծում ենք սակայն, որ ապառնդ ընագիրը խանդարած պէտք է լինի, և զիշխանն ձևի փոխանակ պէտք է լինի զիշխան: (Ջիշխանս ժողովրդեան քո մի անարգեսցես): և այս դէպքում մատենագրի խօսքը մի նոր նշանակութիւն է տաւորում. «Թէպէտ մենք հրաման չենք տալցել, իրաւունք չունինք իշխաններին բամբասելու՝ բայց...»:

«Իրանց գերեզմանները կարծես իրանք էին փորում» (Եր. 88): Աւելացրած բառը զարմեալ հակառակ է մատենագրի ասածին. նա պարզապէս ասում է «ղերաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին» — ամեն մէկն իւր ձեռքով փորում էր իւր գերեզմանը Փոխանակ նազեցնելու և կասկածի ենթարկելու մեր նախնեաց առաքինութիւնը՝ լաւ է ամբողջապէս ըմբռնել և հասկանալով աշուղ Դարան մենք շատ պէտք ունենք:

«Իրուցեց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր զսրբանիւք սպառնալեօք, էր զսրկապանօք և տանջանօք և էր զսրչարաչար մահաւմբ վախճանէր» (Եր. 8): Նօտարգրած բառերը զուրս են թողած թարգմանութեան մէջ:

«Ապաղիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկունին՝ չը զղան, և եթէ հարկանեն չիմանան» (Երես 8—9): Թարգմանած է՝ «Մի ապաղիսի կերպով եկել հասել է այդ տէրութեան վախճանը. ոչ ջարակ» են զղում, ոչ ջարդելը (Եր. 16): Աւելի կենդանի, և որ գլխաւորն է՝ ընագրին հաւատարիմ կը լինէրքարպմանել՝ «չէնց ապաղիսի մի վախճան է

ձեկը հասել այդ տէրութեանը, եթէ գործուում են՝ չեն զգում, եթէ զարկում են՝ չեն հասկանում»:

«Հրախուսակ ուշաքիլի դուռն, որ Աղուանից աշխարհում գտնւած ալրուձին Հալատտան գալ ձմերբու» (Եր. 82)։ Դուռն է ձգւած ալրուձի քանակութիւնը — տառն հազար, որ աւելորդ մանրամասնութիւն չէ՝ հասկանալու համար Սասանեանների դիւարական ուժը և մակարեւելու համար, թէ սրբաբնակ պարսիկ զօրք պէտք է գտնւէին Վրաստանում ու Հալատտանում, երբ Աղուանքում, այդ փոքր

աշխարհում տառն հազար հեծելազօր էր գտնւում:

Իբրեւ ապացոյց, թէ կարելի էր համեմատաբար աւելի հաւատարիմ մնալ ընդգրկին, և նորա մանր նրբաւթիւններն արտապատել փոքր ի շատեաւանց միասնելու աշխարհաբարի սրբութեան՝ թարգմանում ենք ընդգրկից մի փոքրիկ հատում և դէմը գնում ենք համեմատութեան համար Պ. Վուկասեանցի թարգմանութիւնը: Մենք չենք տարակուսում, թէ այս հատումը կարելի է աւելի չափող և ընդգրկին աւելի մօտիկ թարգմանել:

«Արշակունեաց ցեղի վերանայուց ցետոյ մեր Հալոց աշխարհին տիրեց պարսիկ Սասանի ցեղը, որ իւր իշխանութիւնը վարում էր մագական կրօնով և շատ անգամ կուտւում էր նոցա հետ, որոնք այդ կրօնը չէին ընդունում. սկսելով Տիրանի որդու Արշակ թագաւորի ժամանակից շարունակում էր այս կուրը մինչև Վռամշապուհի որդու Հալոց Արտաշէս թագաւորի վեցերորդ տարին: Եւ երբ որոնք նա թագաւորութիւնից հեռացրեց՝ հալ նախարարներին մնաց թագաւորութիւնը. որովհետեւ թէպէտ գանձը (հարկը) պարսից արքունիքն էր գնում՝ բալց հալոց ամբողջ հեծելազօրքը պատերազմում առաջնորդւում էր նախարարների ձեռքով: Այս պատճառով աստածպաշտութիւնը Հալատտանում պաշտօնաւում էր արծառ-համարձակ, Շապուհ արքայից արքայի իշխանութեան սկզբից մինչև Վռամի որդու Յաղկերտ արքայից արքայի երկրորդ տարին, որին սատանան իրան գործակից գտաւ և իւր

«Արշակունեաց ազգի թագաւորութիւնը վերջանալուց ցետոյ մեր հալոց աշխարհին տիրեց պարսիկ Սասանի ազգն, որ իւր իշխանութիւնն կառավարում էր մոգերի օրէնքով և շատ անգամ կուտւում էր տալիս նոցա հետ, որոնք չէին մտնում նոն օրէնքների տակ. աւտէս կուտւում էր Տիրանի որդի Արշակի օրերից սկսած մինչև Վռամշապուհի որդու՝ հալոց Արտաշէս թագաւորի վեցերորդ տարին: Եւ երբ տարան էլ թագաւորութիւնից զրկելին, աչն ժամանակ թագաւորութիւնն ընկաւ հալոց նախարարների ձեռքն, որովհետեւ թէպէտ հարկը պարսից արքունիքն էր գնում, սակայն հալոց ալրուձին (զօրքը) ամբողջապէս նախարարների ձեռքովն էր առաջնորդւում պատերազմի ժամանակ: Այսպատճառով էլ աստածպաշտութիւնն ազատ համարձակ կատարւում էր հալոց աշխարհում՝ արքայից արքայ Շապուհի օրերից սկսած մինչև Վռամի որդի արքայ Յաղկերտի երկրորդ տարին, որին

հաւաքած բոլոր թոյները դուրս թափեց և նրան լցրեց, ինչպէս մի կապարձ թռնատուրած նետերով: Աւ (Թաղատուն) սկսեց անօրէնութեամբ և զղիւրները շարժել, փքւում էր և կռւելով փոշի էր բարձրացնում աշխարհի շորս կողմը, Քրիստոսի հաւատացողները՝ իրան թշնամի և հակառակորդ էր երեցնում և նեղւում, տանջւում էր անխաղաղասէր կեանքով:

Որովհետև նորան շատ սիրելի էին խռովութիւնն ու արիւնհեղութիւնը՝ ուստի ինքն իւր մէջ տարուբերում էր, թէ որտեղ դուրս թափեմ իմ դառն թոյներս, կամ որտեղ հանդէս հանեմ նետերիս բազմութիւնը: Աւ սատարիկ վիմարութիւնից՝ կատաղի գաղաւնի նման լարձակեց լուծաց աշխարհին վերալ:

սատանան իրան գործակից չինեց, բոլոր հաւաքած թոյնը թափեց նորա մէջ ¹⁾ և լցրեց նորան ինչպէս մի արծառաւոր կապարձ ²⁾ թռնատուրած նետերով: Ակաւ գոռոզանալ, անօրինութեամբ և զղիւրահարում էր և գոռալով ³⁾ հող էր հանում դէպի ևրկրի շորս կողմերը. ալնպէս էր ցոլց տալիս, իբր թէ մենք Քրիստոսին հաւատացողներս, թշնամի ու հակառակորդ ենք իրան, և նեղանում տրորւում էր անխաղաղասէր կեանքով:

Աւ ըստ որում նորա համար շատ սիրելի բաներ էին խռովութիւնն ու արիւնհեղութիւնն՝ այլ պատճառով ինքն իրան մտատանջւում էր, թէ ում վերալ թափէ արպեօք դառն թոյնը, կամ ում վերալ արձակէ ⁴⁾

¹⁾ Եթե ասեց է բաց չէ՝ կարող նշանակել թափեց նորա մէջ, այլ թէ ինչ որ տառջ կաւաքել պահել էր՝ այժմ դուրս հանեց:

²⁾ Պատկերաբար նշանակում է թռնատուրած նետերի պահարան. ուրեմն չէ՝ կարող թարգմանել արծառաւոր կապարձ:

³⁾ Պոռալով դուրս է փռել բարձրացնել. դրաբար գոռալ նշանակում է նաև կռւել, կռւի պատրաստւել: Այստեղ մատենագիրը Յովնանին նմանեցնում է կատաղած ցուլի, որ եղջիւրները փրնուում է կռւելու համար, փքւում է (գոռազանալ) և սմբակներով գետինը ծեծելով փռել է բարձրացնում (գոռալով հող հանել): Պ. Ղուկասեանցի թարգմանութիւնից չէ՝ հոսկացւում մատենագրի այս նմանաբանութիւնը: Մեր դրած ձեւերով է բառն էլ անյաջող է:

⁴⁾ «Ուր բացաւ բերցից խոտը չէ՝ կարող նշանակել՝ ում վերայ արձակէ:

բաղմամբիւ. նեաներր: Եւ ահա՛ս Զատ
լիմարացաւ, որ կատաղի դազանի
նման չարձակեցաւ լուսնայ երկրի
վերայ:

Ղուկասեանց, եր. 13--14):

Այս երկու թարգմանութեան մէջ,
մի կողմ թողնելով պ. Ղուկասեանցի
թարգմանութեան ալն սեղերը, որոնք
ճիշդ չեն՝ մնացած տարբերութիւն-
ներն ինքն ըստ ինքեան մեծ բաներ
չեն. բայց դոքա նշանակութիւն ու-
նին: Որովհետեւ եթէ բնագրին հնա-
րաւոր եղածին չափ հաստատարիմ լի-
նելը որ և է թարգմանութեան զըլ-
խաւոր արժանաւորութիւնն է՝ դա
անհրաժեշտ պարման է դառնում՝ երբ
թարգմանում է մի գատական (class-
sique) մատենագիր: Սոցա լեզվի
մաքրութիւնը, ոճի գեղեցկութիւնը,
մտքերի վսեմութիւնը իղէպէտներ են,
որոց ձգտում են հասնել ալմմեան
դրագէտները: Եւ եթէ այս կարիքն
զգացում է ալն լուսաւորած ազգե-
րին մէջ, որոնք պարծնում են ի-
րանց ներկալ փառաւոր դրականու-
թեամբ, կանոնաւոր լեզուով ու մշակ-
ւած, չլկած ոճով՝ զոչափ աւելի կա-
րեոր է դա մեզ համար, որ դժբախտ
ժամանակակիցներ ենք լեզվի բարե-
լոնեան խառնակութեան, որ արհա-
մարհում ենք ոճը, որ եթէ մտածում
ենք ինչ միտք արտաբերելու մա-
սին՝ երբէք չենք հոգում, թէ ինչ
կեւրպով արտաբերենք այդ միտքը,
—կը համարան—այդ բաական է մեզ
համար: Իսկ մի գիրք, որ իւր հե-
տաքրքրական բովանդակութեան
պատճառով ծալքէ ի ծալք ազահա-
բար պիտի կարդացի ընթերցողնե-

րից՝ անշուշտ զգալի չափով օգտա-
կար ազդեցութիւն կունենալ նոցա
լեզվի ու ոճի վրայ, եթէ նորա ոճն
ու լեզուն մի-երկու ատոիճանով բարձր
լինեն: Այս պատճառով վերոյիշեալ
մանր տարբերութիւնները մի երեսի
մէջ՝ ամբողջ գրքում տուարանում են
և մեծ նշանակութիւն են սաանում
գեղարուստական լեզվի ու ոճի սե-
սակէտից:

Որովհետեւ խօսքը լեզվին եկա՛ւ
չենք կարող ուշադրութիւն չը դարձ-
նել պ. Ղուկասեանցի գործածած քե-
րականական մի ձևի վերայ, որ խիստ
անախորժ տպաւորութիւն է թողնում:
Խօսքս ալն ք գրի մասին է, որ թարգ-
մանիչը գործ է ածում միալանկ բա-
ռերի լողնակի եւ ի վերջաւորութիւ-
նից առաջ, փոխանակ գործածելու
մեք, ձեք, իրանց զերանուը—
մէջն եւ ին առան (իրանց մէջ, կամ
մէջերն առան), շատ կոտրել էին
մտքն եւ ումը (իրանց մտքում,
մտքերում), ձալն եւ իւր բարձրաց-
րին (իրանց ձալը, կամ ձալները)
և ալն: Այս լատկութիւնն ունի ա-
րեմտեան լեզուն, միայն այս տարբե-
րութեամբ, որ ն-ի տեղ գործածւում
է նի-ս, նի-դ, նի-ն որ դրում է միա-
լանկ բառերի եղակի ուղղականի
վերջը—մտքն-նին, ձալն-նին, քա-

Բացառել կամ բացաղբել նշանակում է
գուրս գնել, գուրս հանել, հանգէս հա-
նել, այնպէս և՛ գէն գնել, հեռացնել:

զաք-նին, թագաւոր-նիս, ձեռքեր-
նէս, մաքրե-նէդ, Բալց մեր արեւե-
լեան գրական լեզուով դա աննպա-
տակալարար է, որովհետեւ բազմա-
վանկ բառերի վերադ, որոնք մեր
լեզուով անհամեմատ շատ են միա-
վանկներէն՝ չէ կարելի արդ գործա-
ծել. ճիշդ չէ, որովհետեւ երբորդ դէմ-
քին լոցը չէ կարող ծառայել առա-
ջին և երկրորդ դէմքի համար եւ—
մէջն և յոս առանք, մտքն երդ
դրէք, կանոնաւոր չէ, որովհետեւ լոցը
չէ կարող դրել բառի արմատի և
հոլովական մասի մէջ, ալ միայն
վերջը, Այդպիսի գործածութիւնը մի-
այն մի հետեանք կուենալ—միա-
վանկ բառերի լոգնակին էլ ներ-
մասնակալ կաղմել, որ ամենին ցան-
կալի չէ, ի նկատի ունենալով մեր
լեզվի մէջ բաղաձայնների կոտա-
ւորութիւնը, որոնցից հնար եղածին
չափ պէտք է խոստալ և ոչ թէ
բաղաձայնը նոցա թիւը արեւտական
կերպով, ինչ-որ երեակալական նորո-
թեան համար:

Բացի պ. Մ. Ղազարեանի նկա-
տած լեզուային պակասութիւններից,
որոնց մեծք համաձայն ենք՝ ուրիշ
շատ նկատելու արժանի կէտեր կան
պ. Ղուկասեանի թարգմանութեան
լեզվի մէջ. Բալց դոցա մասին մեծք
ստիք կուենանք խօսելու ուրիշ
տեղ, մանաւանդ որ այս լոգածը մեր
կարծածից աւելի երկարացաւ:

Մինչև արժամ մեր ստածներից ե-
րեսով է, դոնէ մեծք աչպէս համոզ-
ւած ենք, որ պ. Ղուկասեանցի

թարգմանութիւնը գոհացուցիչ չէ ոչ
խմատի ճշգրտեան և ոչ լեզվի ու
ոճի կողմից: Մենք իրաւունք ունէինք
լուսաւու, որ պ. Ղուկասեանցի նման
խորձած աշխատատարի ձեռքից ելած
թարգմանութիւնն անթերի ու ան-
պարտաւ կը լինի, որ նորա մէջ մին-
չև իսկ ուղղած կը լինին Նդիշէի բնա-
գրում (գրաբարում) սղոյած մի
քանի աղաւաղութիւնները, որոնք
մինչև արժամ թողած են անուշադիր
Ահա այս բոլոր չէ արդարանում ներ-
կալ թարգմանութեամբ:

Սակայն անիրաւութիւն արած
կը լինէինք՝ եթէ տրանով վերջաց-
նէինք մեր խօսքը: Մենք բոլոր մա-
մանակ քննում էինք գիրքն ահա տե-
տակտից, թէ ինչ կարելի էր անել,
իսկ երբ եղածը կարողութեամբ առանց
ընադրի հետ համեմատութեան, ա-
ռանց մանրակրկիտ քննութեան՝ ընդ-
հանրապէս գոհացուցիչ սղոյաւորու-
թիւն ենք տոանում, իսկ համեմատե-
լով նրան մեր գրականութեան հրա-
պարակում երեցող միւս գրածքնե-
րին հետ՝ գտնում ենք նոյն իսկ շատ
լաւ, շնորհակալութեան արժանի գործ,
թէ նիւթի ընտրութեան և թէ կա-
տարումի կողմից, որի ընթերցումը
ցանկալի և օգտակար ենք համարում
հասարակութեան համար:

Ի դէպ, կարեւոր է ուղղել 222-րդ
երեսում պատահած տպագրական խո-
շոր սխալը—«բո պ ա տ ե ռ ա դ մ ա կ ի ց
մարդկանց ուղում եւ կոտորել», պէտք
է լինի՝ պ ա տ կ ե ռ ա կ ի ց:

ՍԳ. Մալխուհեյ: